

Nauczyciele Akademii Ostrogskiej

Teachers of the Ostroh Academy

Antoni Mironowicz

Uniwersytet w Białymstoku, Katedra Teologii Prawosławnej, Polska

 0000-0001-7856-2191

 amir@uwb.edu.pl

Data przekazania: 22.05.2023

Data akceptacji: 5.06.2023

Data publikacji: 11.09.2023

Abstract: The teachers at the Ostroh Academy were highly qualified people, figures involved in the life of the Orthodox Church in the Great Duchy of Lithuania and Poland. All of them were known not only in Ostroh. Their knowledge and activity in the public forum were used by the Ruthenian nobility at assemblies, by the magnates in educating their children, and by the Orthodox hierarchy in defense of the rights of their Church. The diverse composition of lecturers in terms of nationality and religion in Ostroh contributed to raising the prestige of the university. The students could not only acquire solid theological knowledge, but also learn about the situation of the Orthodox Church in other countries, especially in the Ottoman Empire. The shortcoming of the teaching staff was its instability.

Streszczenie: Nauczycielami w Akademii Ostrogskiej były osoby o wysokich kwalifikacjach, postacie zaangażowane w życie Kościoła prawosławnego w Rzeczypospolitej. Wszyscy z nich byli znani nie tylko w Ostrogu. Ich wiedzę i aktywność na forum publicznym wykorzystywała szlachta ruska na sejmikach, magnateria w kształceniu swych dzieci a hierarchia prawosławna w obronie praw swego Kościoła. Zróżnicowany skład wykładowców pod względem narodowościowym i wyznaniowym w Ostrogu przyczynił się podniesieniu prestiżu uczelni. Uczniowie mogli nie tylko uzyskać solidną wiedzę teologiczną, ale równocześnie dowiedzieć się o sytuacji Kościoła prawosławnego w innych państwach, a zwłaszcza na terenie Państwa Osmańskiego. Mankamentem kadry dydaktycznej była jej niestabilność.

Keywords: Ostroh Academy, teachers, Orthodox Church

Słowa kluczowe: Akademia Ostrogska, nauczyciele, Cerkiew prawosławna

Cite this article: Mironowicz, A., *Nauczyciele Akademii Ostrogskiej*, Elpis, 25 2023: 35-40.

Cytowanie: <https://doi.org/10.15290/elpis.2023.25.03>

Najważniejszym ośrodkiem życia intelektualnego prawosławia w ostatniej ćwierci XVI w. była Akademia Ostrogska. Ostrog pod koniec XVI wieku, dzięki staraniom księcia Konstantego Wasyla Ostrogskiego (Lewicki, 1933; Ilarion, 1958; Chynczewska, 1979, 469-495; Melnyk, 1996, 41-57; Melnyk, 1998, 97-142; Kempa, 1997) (1524/5-1608), stał się centrum kulturalnym i naukowym prawosławia w Rzeczypospolitej. Konstanty Ostrogski, będąc od 1559 roku wojewodą kijowskim, miał we swoim władaniu ziemie w większości zamieszkałe przez ludność prawosławną. Książę wielokrotnie prowadził politykę niezgodną ze stanowiskiem Rzeczypospolitej. W 1573 roku wspomógł hospodara mołdawskiego Iwana Srogiego (1572-1574), który walczył z Turkami. Książę był zwolennikiem polityki papieża Grzegorza XIII (1572-1585) i Habsburgów, zmierzającej do utworzenia ligi antytureckiej. Stanowisko w tej sprawie poróżniło go z kanclerzem wielkim koronnym Janem Zamoyskim (1542-1605). Ostrogski utrzymywał własną armię i miał duży wpływ na politykę wewnętrzną Rzeczypospolitej. W 1587 roku, po śmierci króla Stefana Batorego, był brany pod uwagę jako kandydat do tronu Rzeczypospolitej (Isaevič, 1981, 34-46; Mathiesen, 1991, 71-110; Alekseev, 1985, 116-124; Taube, Olmsted 1987, 100-117; Īsaēvič, 1989, 128-140; Īsaēvič, 1990; Kempa, 1997, 102-103; Mironowicz, 2010, 205-223)¹.

Książę był wielkim darczyńcą i opiekunem monasterów i cerkwi na Wołyniu. Ostrogski miał duży wpływ na obsadę katedr biskupich i archimandrii klasztornych. Z jego inicjatywy Cyryl Terlecki został władzą łuckim (1585-1607). Książę doprowadził również do wyboru na biskupa włodzimierskiego Hipacego Pocięja (1593-1613). Pozycja i bogactwo księcia Konstantego czyniły go wielkim kтитorem Kościoła wschodniego w Rzeczypospolitej.

Ambicją księcia była również działalność na polu naukowo-oświatowym. W Ostrogu pod jego patronatem w 1581 roku został przygotowany i opublikowany pełen przekład Pisma Świętego na język cerkiewnosłowiański. Tłumaczenie Pisma Świętego, nazwane *Biblią Ostrogską*, do końca XVII wieku było największym przedsięwzięciem wydawniczym w języku cerkiewnosłowiańskim na ziemiach ruskich. *Biblia Ostrogska* została

¹ Nazwisko Ostrogskiego na liście kandydatów do korony polskiej umieścił sekretarz nuncjusza papieskiego Alberto Bolognetti Orazio Spannocchi; *Relacye nuncyuszów apostolskich i innych osób o Polsce od roku 1548 do 1690*, E. Rykaczewski (red.), t. I, Berlin-Poznań 1864, s. 460.

wydana dwukrotnie 12 lipca 1580 i 12 sierpnia 1581 roku. *Biblia Ostrogska* była przeznaczona nie tylko dla Rusinów w Rzeczypospolitej, ale w rozumieniu jej wydawców dla wszystkich Słowian. Ukazanie się *Biblii Ostrogskiej* było wydarzeniem nie tylko religijnym, rozbudziło aspiracje edukacyjne Rusinów. We wstępie do *Biblii Ostrogskiej* książę Konstanty słauił język grecki oraz wspominał, że nawiązał kontakty z Greckim Wschodem, atoskimi monasterami i z patriarchą carogrodzkim Jeremiaszem II (1587-1595) (Ptašickij, 1903, 291-307; Ogienko, 1925, 147-155).

Uczelnia w Ostrogu została założona przez księcia Konstantego Ostrogskiego w 1580 r., ale pełna jej działalność nastąpiła po 1585 r. Program nauczania uczelni ostrogskiej był zbliżony do programu zachodnich wyższych uczelni. Wykładano tam klasyczny program *trivium* (gramatyka, retoryka, dialektyka) i *quadrivium* (arytmetyka, geometria, muzyka i astronomia). Uczono języka ruskiego, łacińskiego i greki (Mycko, 1990, 26).

Pierwszym rektorem Akademii Ostrogskiej był podstarości kamieniecki – Herasym Smotrycki. Smotrycki był współinicjatorem wydania *Biblii Ostrogskiej* i uważany był za jednego z najwybitniejszych intelektualistów w Rzeczypospolitej. U księcia Ostrogskiego pełnił on funkcję podskarbiego. Herasym Smotrycki był też autorem dwóch znanych utworów polemicznych *Ключ царства небесного* (1587) i *Календарь римский новый* (1587) (Kardaszewicz, 1913, 287; Mycko, 1990, 23, 111; Chodynicki, 1934, 187, 191; Mironowicz, 2019, 101-102). Następnym rektorem, według badacza dziejów Akademii Ostrogskiej Igora Mycka, był Marcin Grabkowski, który objął tę godność w 1592 r. Grabkowski był zaufanym sługą Konstantego Ostrogskiego. Książę powierzał mu sekretne misje w sprawach religijnych (Žukovič, 1901, 161). Niestety, nie mamy bliższych informacji, kiedy zakończył funkcję rektora uczelni ostrogskiej. Wiemy jedynie, że po nim stanowisko rektora pełnił Sawa Flaczyn (Flak). Sawa Flaczyn pochodził ze znanej mieszczańskej rodziny zamieszkałej w Ostrogu. Po zakończeniu swojej działalności w Ostrogu został on zakonnikiem monasteru międzyhorskiego w pobliżu Kijowa (Kardaszewicz, 1913, 285-287; Mycko, 1990, 27, 39, 100; Mironowicz, 2019, 102).

W drugiej połowie 1595 i w 1596 r. rektorem Akademii został Cyryl Lukarys (1572-1638), Grek pochodzący z Krety. Duchowny otrzymał solidne wykształcenie teologiczne w Padwie. Cyryl Lukarys był uczestnikiem prawosławnego soboru w Brześciu w 1596 r., jako wysłannik patriarchy aleksandryjskiego Melecjusza Pigasa. Cyryl Lukarys sam pełnił funkcję patriarchy w Aleksandrii (1601-1621) i w Konstantynopolu (1620-1638) (Kuczara, 2012, 184-189; Apanovič, 2014, 144-157; Mironowicz, 2010, 102; Mironowicz, 2022, 52-54).

Większość wykładowców Akademii Ostrogskiej była związana z uczelnią poprzez pobyt w samym Ostrogu w końcu XVI lub na początku XVII wieku. Wykładowcami Akademii, oprócz wymienionych wyżej jej rektorów, było wielu wybitnych intelektualistów i działaczy prawosławnych z Rzeczypospolitej i zagranicy. Doceniając wiedzę i wykształcenie Greków, Ostrogski już w 1583 roku zwrócił się do papieża z prośbą o przysłanie do Ostroga uczonych tego pochodzenia (Charłampowicz, 1924, 21-22; Mironowicz, 2016a, 59-61). Język grecki zajmował bowiem ważne miejsce w nauczaniu w szkole ostrogskiej. Program nauczania koncentrował się na poznawaniu dzieł teologicznych Świątych Ojców Kościoła – Jana Chryzostoma, Bazylego Wielkiego czy Cyryla Aleksandryjskiego. Kluczem do poznania tych dzieł była znajomość grecki, która stała się podstawą nauczania w Ostrogu. Język grecki musiał opanować każdy absolwent Akademii.

Nic też dziwnego, że wśród wykładowców uczelni Grecy stanowili znaczną grupę. Wśród nich był wspomniany egzarcha Cyryl Lukarys, Dionizy Rallu – metropolita Kizikos, Nicefor Parashes Kantakuzen – wysłannik patriarchy konstantynopolitańskiego, Emmanuel Achileos – polemista religijny, mnich Teofanis, Eustachy Nathanael pochodzący z Krety i Emmanuel Moschopulos.

Dionizy Rallu – metropolita Kizikos, przybyły z Krety, pochodził z rodu spokrewnionego z Paleologami. Znana była jego wielka aktywność w sprawach religijnych na Bałkanach. Metropolita utrzymywał bliskie kontakty z księciem Ostrogskim i papieżem. Na dworze w Ostrogu metropolita Kizikos przebywał od połowy lat siedemdziesiątych XVI wieku. Prawdopodobnie to on przywiózł do Ostroga rękopiśmienny egzemplarz *Biblii* w języku cerkiewnosłowiańskim. *Biblię* tę ofiarował księciu Konstantemu Ostrogskiemu papież Grzegorz XIII. Dionizy Rallu pełnił równocześnie funkcję archimandryty monasteru drohobuskiego. Metropolita Dionizy doradzał księciu w kwestiach związanych z unią kościelną. W połowie lat osiemdziesiątych XVI w., z uwagi na bliskie jego powiązania z Rzymem, Ostrogski w okresie rozmów o unii kościelnej pozbył się dostojnika cerkiewnego ze swego dworu, posadzając Dionizego Rallu o szpiegostwo (Bieńkowska, 1975, 65-76; Mycko 1990, 107-108; Kempa, 2002, 69; 100; Mironowicz, 2019, 103.). Ostatecznie w 1591 roku metropolita udał się z poselstwem patriarchatu konstantynopolitańskiego do Moskwy celem dostarczenia listu, potwierdzającego utworzenie patriarchatu w stolicy państwa carów.

Z księciem Konstantym współpracował także inny Grek Teofanis. Ostrogski cenił greckiego didaskala, o czym świadczy fakt, że wystarał się u króla Stefana Batorego (1576-1586) nadanie mu w 1580 r. monasteru

w Żydyczynie. Ostrogski musiał wprowadzić Teofanisa do monasteru siłą, ze względu na protesty towarzyszące objęciu przez Greka archimandrii żydyczyńskiej. Grek Teofanis prowadził zajęcia w Akademii Ostrogskiej jeszcze na początku lat dziewięćdziesiątych (Mironowicz, 2019, 104.).

Nicefor Parashes Kantakuzen, protosyngiel i egzarcha patriarchy konstantynopolitańskiego (1537-1599), przybył do Rzeczypospolitej, ażeby nie dopuścić do unii kościelnej. Protosyngiel Nicefor nauczał w Ostrogu od maja 1596 r. do wiosny następnego roku. Na sejmie w Warszawie został aresztowany i osadzony w więzieniu w Malborku, gdzie zmarł w 1599 r. (Kuczara, 2012, 157-197; Kempa, 2002, 71) Nicefor był uważany za jednego z najwybitniejszych ówczesnych teologów prawosławnych.

W latach dziewięćdziesiątych XVI wieku prowadził w Ostrogu wykłady Emmanuel Achileos – polemista religijny, profesor Kolegium św. Atanazego w Rzymie. W 1595 r. Achileos prowadził korespondencję z Cyrylem Lukarysem, którego na prośbę księcia Ostrogskiego zaprosił do pracy w Akademii (Mycko, 1990, 82; Mironowicz, 2019, 104). Emmanuel Achileos opuścił Ostrog po soborze brzeskim w 1596 r. i nigdy do rezydencji magnata nie powrócił.

Innym Grekiem związanym z Akademią Ostrogską był Eustachy Nathanael pochodzący z Krety. Mnich Eustachy był nauczycielem synów Konstantego Ostrogskiego: Aleksandra i Konstantego. Uczestniczył w przygotowaniu do wydania w 1580 r. *Biblii Ostrogskiej*. (Mironowicz, 2022, 54). W Ostrogu gościł również Emmanuel Moschopulos, który przybył tu z Rzymu po ukończeniu kolegium niemieckiego. Emmanuel Moschopulos również pomagał w pracach nad *Biblią Ostrogską*. Emmanuel Moschopulos zwalczał wpływy zachodnie w Akademii Ostrogskiej. Jednak z uwagi na jego liczne intrygi, Moschopulos został wyrzucony z Ostroga. Obrażony na księcia Ostrogskiego Grek ostatecznie wyjechał do Moskwy (Krajcar, 1969, 200-203; Mycko 1990, 82; Mironowicz, 2010, 217-219; Kuczara, 2012, 47-52; Mikołajczyk, 2018, 82-83; Mironowicz, 2022, 54).

Z Ostrogiem był również związany Arseniusz arcybiskup Elassonu (1550-1626), który w latach 1586-1588 przebywał w szkole brackiej we Lwowie i towarzyszył patriarsze Jeremiaszowi II w podróży do Moskwy, gdzie pozostał na stałe. Potwierdzony był pobyt hierarchy w 1588 r. w Brześciu (Kuczara, 2012, 118-161). Pomimo że arcybiskup Elassonu nigdy nie był w Ostrogu, to wielu jego lwowskich wychowanków znalazło zatrudnienie na dworze księcia Konstantego.

Do Akademii Ostrogskiej próbowano pozyskać biskupa Germanosa z Cypru, który przebywał w Kolegium św. Atanazego w Rzymie. Ostatecznie hierarcha prawosławny, z nieznanых powodów, odmówił przyjazdu do Rzeczypospolitej. W sumie w Ostrogu na przełomie XVI i XVII wieku przebywało około dziesięciu Greków. Niektórzy z nich uczestniczyli w pracach nad przygotowaniem *Biblii Ostrogskiej* i zajmowali się nauczaniem w miejscowej Akademii (Mironowicz, 2019, 105).

Równie znakomitymi wykładowcami byli nauczyciele rodzimego pochodzenia. Wśród nich był Jerzy Rohatyniec (zm. po 1605 r.), jeden z największych przeciwników unii kościelnej – autor *Perestrohy*, członek bractwa stauropigialnego we Lwowie. Poglądy Rohatyńca, a zwłaszcza jego zawołanie „Aby ludzie religii greckiej albo ruskiej przy swoich ceremoniach zostawali byli” zostało wpisane jako fragment instrukcji poselskich na wielu sejmikach w 1596 r. zdominowanych przez szlachtę prawosławną (Chodynicki, 1934, 363). Rohatyniec wytykał możliwym ruskim odejście od prawosławia i brak zainteresowania jego losem. Polemista zwracał uwagę na brak szkół tak potrzebnych Cerkwi prawosławnej. Autor *Perestrohy* napisał: „byli wielkie rewniteli, iż mnoho z wielikim kosztom cerkwiej i monastyrijej murowali i majetnostiami opatryli, zołotom, srebrom, perłami i drogimi kamieniami cerkwi prziodobili, knih wielikoje mnożestwo jazykom slowieńskim naniesli: lecz toho szto było najpotrzebniejszoje szkół pospolitych nie fundowali” (Akty, 1853, 204). Jerzy Rohatyniec, na przykładzie Akademii Ostrogskiej, zwracał uwagę na potrzebę zakładania szkół w celu podniesienia poziomu intelektualnego duchowieństwa i wiernych Cerkwi wschodniej. Współpraca Rohatyńca i Konstantego Ostrogskiego trwała nie tylko na płaszczyźnie oświatowej. Polemista i nauczyciel wraz z księciem rozwinął działalność dokumentującą krzywdy, które doznała społeczność prawosławna ze strony unitów, następnie zaś prezentował je szlachcie na sejmikach (Chodynicki, 1934, 363; Mironowicz, 2019, 105).

Wykładowcą w Akademii Ostrogskiej był Wasyl Maluszycki – pisarz polemiczny i autor wydanego w Ostrogu w 1588 r. dzieła *Kniżyca*. Wasyl Maluszycki był starostą suraskim i opiekunem tamtejszej cerkwi św. Trójcy (Mic'ko, 1990, 51; Gal'kevič, Dem`anova, 2004, 372; Chodynicki, 1934, 191, 237; Mycko, 1982, 18-23; Mironowicz, 2016, 126). Z Akademią Ostrogską był związany współpracownik Cyryla Lukarysa i Arseniusza, arcybiskup Elassonu, członek bractwa lwowskiego – Hawryło Dorofiejewicz. Nauczycielem w Kolegium był Damian Nalewajko, starszy brat słynnego kozaka Semena Nalewajki (1560-1597). Damian Nalewajko był proboszczem cerkwi Objawienia Pańskiego w Ostrogu i spowiednikiem księcia Konstantego Ostrogskiego. Wykładowca był również znany jako poeta i autor utworów polemicznych. W tym czasie zajęcia z młodzieżą

prowadził Wasyl z Ostroga, autor pracy *О единой истинной православной вере и о святой соборной апостольской церкви, откуда начало приняла и како повсюду распростресея*. Praca ta była polemiką z pismami Stanisława Hozjusza (1504-1579) i Piotra Skargi (1532-1612) (Chodynicki, 1934, 191, 237). W Ostrogu prowadził zajęcia na przełomie XVI i XVII wieku przyszły metropolita kijowski Hiob Borecki (1620-1631). Borecki na początku XVII wieku współpracował z należąca do Konstantego Ostrogińskiego drukarnią w Dermaniu. Z uczelnią ostrogską utrzymywał kontakty jeden z najwybitniejszych polemistów religijnych – Iwan Wiszeński (1550-1620). Wiszeński w latach 1593-1596 wielokrotnie pisywał do księcia i innych nauczycieli Kolegium. Jest wielce prawdopodobne, że podczas pobytu w Rzeczypospolitej odwiedził Ostróg i prowadził w Akademii wykłady (Kardaszewicz, 1913, 151-154; Mycko 1990 36, 39, 83, 86, 88, 100, 103-104; Harlampovič, 1898, 266; Harlampovič, 1897, 198; Kempa, 2002, 68-69).

W Akademii Ostrogskiej nauczał doktor medycyny, matematyk, były wykładowca Akademii Krakowskiej, Jan Latosz (1539-1608). Latosz został usunięty z Akademii Krakowskiej za krytykę kalendarza gregoriańskiego. Pomimo, że Latosz był katolikiem, zaproponowano mu prowadzenie zajęć z matematyki w Ostrogu. Latosz był nauczycielem w Ostrogu od połowy lat dziewięćdziesiątych do swojej śmierci w 1608 r. (Kardaszewicz, 1913, 282-283; Harlampovič, 1898, 383-384; Kempa, 2002, 71; Mironowicz, 2019, 106). Nie była to jedyna osoba innowiercza w Ostrogu. W 1581 r. kalwin Andrzej Rymsha (1550-1595), poeta i matematyk, wydał w Ostrogu *Chronologię*, która miała służyć jako podręcznik adresowany do uczniów Akademii. W Ostrogu przebywał i nauczał ewangelik – Andrzej Motowiłło, który przygotował w imieniu księcia Konstantego Ostrogińskiego odpowiedź na książkę Piotra Skargi *O jedności Kościoła Bożego*. Książkę Andrzej Kurbski (1528-1583) wypominał wojewodzie kijowskiemu, że w sporach z katolikami posługuje się osobami wyznania protestanckiego (Mycko, 1990, 108; Harlampovič, 1898, 275; Chodynicki, 1934, 221-222; Mironowicz, 2019, 106). Pomimo tych wyjątków zdecydowana większość wykładowców w Akademii Ostrogskiej była wyznania prawosławnego.

Z powyższej listy wykładowców wynika, że nauczycielami w Akademii Ostrogskiej były osoby o wysokich kwalifikacjach, postaci zaangażowane w życie Kościoła prawosławnego w Rzeczypospolitej. Wszyscy z nich byli znani nie tylko w Ostrogu. Ich wiedzę i aktywność na forum publicznym wykorzystywała szlachta ruska na sejmikach, magnateria w kształceniu swych dzieci a hierarchia prawosławna w obronie praw swego Kościoła. Zróżnicowany skład wykładowców pod względem narodowościowym i wyznaniowym w Ostrogu przyczynił się podniesieniu prestiżu uczelni. Uczniowie mogli nie tylko uzyskać solidną wiedzę teologiczną, ale równocześnie dowiedzieć się o sytuacji Kościoła prawosławnego w innych państwach, a zwłaszcza na terenie Państwa Osmańskiego. Mankamentem kadry dydaktycznej była jej niestabilność. Wykładowcy pochodzenia greckiego, którzy odgrywali, ze względu na profil uczelni, tak wielką rolę przebywali w Ostrogu jedynie czasowo. Niejednokrotnie ich pobyt ograniczał się zaledwie do kilku miesięcy. Kadra ta była często zaangażowana w polemikę wyznaniową i aktywnie uczestniczyła w innych przedsięwzięciach oświatowych i politycznych. Pomimo starań księcia Konstantego Ostrogińskiego część z wykładowców trafiła do Ostroga przypadkowo. W konsekwencji skład wykładowców w Akademii Ostrogskiej był niewiele lepszy od stauropigialnych szkół brackich w Wilnie i we Lwowie.

Akademia utrzymywała bliskie kontakty z monasterami w Dermaniu, Dubnie, Słucku, a później w Poczajowie. Absolwentami szkoły byli między innymi: polemista religijny Zachariusz Kopysteński, archimandryta Ławry Kijowsko-Pieczerskiej (1624-1627), Hiob Kniahinicki, założyciel skitu Maniawskiego (1611-1621), Jelisiej Pletieniecki, archimandryta Ławry Kijowsko-Pieczerskiej (1599-1624), hetman kozacki Piotr Konaszewicz Sahajdaczny (1613-1622), władca lwowski Gedeon Bałaban (1576-1607) i arcybiskup połocki Melecjusz Smotrycki (1620-1627) (Mironowicz, 2003, 64). Uczelnia ostrogska łączyła wschodnią tradycję bizantyjską z zachodnim modelem oświatowym. Akademia przyczyniła się do rozwoju kultury i literatury ruskiej, zwłaszcza dzięki wydaniu drukiem w 1581 r. *Biblii Ostrogskiej* w języku cerkiewnosłowiańskim.

Doświadczenia Akademii Ostrogskiej zostały wykorzystane przez metropolitę kijowskiego Piotra Mohylę (1633-1647) przy powołaniu do życia Akademii Kijowskiej (Makarij, 1882, 13; Gruševs'kij, 1907, 479-488). Tak zwane „Ateneum Mohylańskie”, skupiające wokół metropolity wybitnych humanistów, stworzyło fundament pod akademię prawosławną, opartą o zasady nauki zachodnioeuropejskiej (Jabłonowski 1899-1900, 86-89). Akademia Mohylańska nie miałaby takiego charakteru, gdyby nie było Akademii Ostrogskiej. Doświadczenia edukacyjne z Ostroga uświadomiły późniejszym elitom ruskim konieczność prowadzenia edukacji na poziomie wyższym (Makarij, 1882, 422; Harlampovič, 1898, 362; Mironowicz, 1999, 9-12). Akademia Kijowsko-Mohylańska stała się najważniejszym prawosławnym ośrodkiem intelektualnym, promieniującym na całą Europę Wschodnią. Jej pozycja i charakter zbudowana została na doświadczeniach wyniesionych z Akademii Ostrogskiej i stauropigialnych szkół brackich w Wilnie i we Lwowie (Mironowicz, 2019, 113-284; Mironowicz, 2018).

Bibliografia

Źródła:

Akty, odnoszące się do historii Zachodniej Rosji, soborowe i wydane przez Komisję Archeologiczną. 1853. t. IV. Sankt-Peterburg: Wydawnictwo Imperialnej Petersburskiej Komisji Archeologicznej.

Spannocchi, O., Bolognetti, A. (1864). *Relacje nuncjuszów apostolskich i innych osób o Polsce od roku 1548 do 1690*. E. Rykaczewski (red.). t. I. Berlin – Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.

Literatura:

Alekseev, A. A. (1985). *Pesn' pesnej v Ostrožskoj Biblii, Sostav i istočniki teksta A. A. Alekseev*. „Fedorovskie čtenia 1981”. Moskwa: Wydawnictwo Rosyjskiej Akademii Nauk. s. 116-124.

Apanovič, K. O. (2014). *Učastie Konstantinopol'skogo patriarha Kirilla Lukarisa v žizni pravoslavnoj Kievskoj mitropolii (1594-1632 gg.)*, W: *Hristianstvo v Belarusi: istoriâ i sovremennost': sbornik naučnyh statej*. redkol.: A. A. Kovalenâ, V. V. Danilovič, A. A. Lazarevič. Minsk: Wydawnictwo Białoruskiego Egzarchatu Rosyjskiej Cerkwi Prawosławnej. s. 144-157.

Bieńkowska, D. (1975). *Michał Waleczny*, Katowice: Wydawnictwo Śląsk-Katowice.

Charłampowicz, K. (1924). *Polski wpływ na szkolnictwo ruskie w XVI i XVII st., z niedrukowanego oryginału rosyjskiego przełożył i wstępem zaopatrzył A. Wańczura*, Lwów: Wydawnictwo Polskie Towarzystwo Pedagogiczne.

Chodynicki, K. (1934). *Kościół prawosławny a Rzeczpospolita Polska. Zarys historyczny. 1386-1632*, Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.

Chynczewska-Hennel, T. (1979). *Ostrogski Konstanty Wasyl*, „Polski Słownik Bibliograficzny”, t. XXIV, Wrocław: Wydawnictwo PWN. s. 469-495.

Gal'kevič, G. Dem'ânova, Ī. (2004). *Suraz'kij Vasil'*, „Ternopil's'kij enciklopedičnij slovník”, t. I, G. Âvors'kij (red.) ta in., Ternopil': Wydawnictwo Glavnoje Upravlenije Udielov. s. 372.

Gruševs'kij, M. (1907). *Istoriâ Ukraïni-Rusi*. t. VI. Kiïv-L'viv: Wydawnictwo Navukova Dumka.

Harlampovič, K. V. (1898). *Zapadnorusskie pravoslavnye školy XVI i načala XVII veka, otnošenje ih k inoslavnym, religioznoe obučenje v nih i zaslugi ih v dele zašity pravoslavnoj very i cerkvi*. Kazan': Tipografia Imperialnogo Universiteta.

Harlampovič, K. V. (1897). *Ostrožskaâ pravoslavnaâ škola, istoriko-kričeskij očerk*. „Kievskaâ starina”. kn. V-VI.

Ilarion (Ogienko), mitropolit. (1958). *Knâz' Kostântin Ostroz'kij i jogo kul'turna pracâ*, Vinnipeg: Wydawnictwo Ukraïns'koï Pravoslavnoï Gromadi v Kenorì, Ontario.

Isaevič, Â. D. (1981). *Ostrožskaâ Bibliâ kak pamâtnik mežslavânskikh kul'turnyh svâzej*. „Fedorovskie čtenia 1978”. Moskwa: s. 34-46.

Īsaëvič, Â. D. (1989). *Literaturna spadšina Īvana Fedorova*. L'viv: Wydawnictwo “Viša škola”. s. 128-140.

Jabłonowski, A. (1899-1900). *Akademia Kijowsko-Mohylańska*. Kraków: Wydawnictwo Wł. L. Anczyc.

Kardaszewicz, S. (1913). *Dzieje dawniejsze miasta Ostroga*. Warszawa: Wydawnictwo Gebethner i Wolff.

Kempa, T. (2002). *Akademia Ostrogska*, w: *Szkolnictwo prawosławne w Rzeczypospolitej*. A. Mironowicz, U. Pawluczuk (red.). Białystok: Wydawnictwo Bractwa św. Cyryla i Metodego. s. 69-100.

Kempa, T. (1997). *Konstanty Wasyl Ostrogski (ok. 1524/1525 – 1608), Wojewoda kijowski i Marszałek ziemi wołyńskiej*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.

Krajcar, J. (1969), *Konstantin Basil Ostrožskij and Rome in 1582-1585*. “Orientalia Christiana Periodica”. t. 35. z. 1. s. 200-203.

Kuczara, K. (2012). *Grecy w Kościołach wschodnich w Rzeczypospolitej (1585-1621)*. Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.

- Lewicki, K. (1933). *Księżę Konstanty Ostrogski a unia brzeska*. Lwów: Wydawnictwo Towarzystwa Naukowego we Lwowie.
- Makarij. (1882). *Istoriâ Russkoj Cerkvi*. t. XI. Sankt-Peterburg: Wydawnictwo Tipografiâ S. Dobrodeeva.
- Mathiesen, R. (1981). *The Making of the Ostrih Bible*. „Harvard Library Bulletin”. 29.
- Melnyk, M. (1996). *Księżę Konstanty Ostrogski jako prawosławny prekursor dialogu ekumenicznego w XVI w.* „Prawosławie”. J. Drabina (red.). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego. s. 41-57.
- Melnyk, M. (1998). *Zagadnienia soteriologiczne widziane w świetle projektu unii Konstantego Ostrogskiego.* „Polska – Ukraina. 1000 lat sąsiedztwa”. t. IV. S. Stępień (red.). Przemyśl: Wydawnictwo Południowo-Wschodniego Instytutu Naukowego w Przemyślu. s. 97-142.
- Mikołajczyk, M. (2018). *Książka w kulturze Greków w Rzeczypospolitej w XVI–XIX wieku*. Rekonesans. „Acta Universitatis Lodziensis. Folia Librorum”. nr 26. (1) (14). s. 82-83.
- Mic'ko, Ī. 3. (1990). *Materiali do istoriï Ostroz'koï akademii 1576-1613: Biobibliografičnij dovidnik*. Kiïv: Wydawnictwo Encyklopediâ Ostrog.
- Mironowicz, A. (2016). *Drukacz Hryń Iwanowicz, malarz, grawer, twórca cyrylicy kursywy*. „Latomysy Akademii Supraskiej”. vol VII: Dawna cyrylicy księga drukowana. Twórcy i czytelnicy. M. Kuczyńska (red.). Białystok: Wydawnictwo Akademii Supraskiej.
- Mironowicz, A. (2016a). *Hryń Iwanowicz, nieznany malarz, grawer i drukarz*. Białystok: Wydawnictwo Katedry Historii Europy Środkowo-Wschodniej UwB, s. 59-61.
- Mironowicz, A. (1999). *Sylwester Kossow, biskup białoruski, metropolita kijowski*. Białystok: Wydawnictwo Białoruskiego Towarzystwa Historycznego. s. 9-12.
- Mironowicz, A. (2010). *Wykładowcy Akademii Ostrogskiej na tle dziejów szkolnictwa prawosławnego w XVI – wiecznej Rzeczypospolitej*, w: *Akademia Zamojska i Akademia Ostrogska w perspektywie historyczno-kulturalnej*. H. Chałupczak, J. Misiągiewicz i E. Balashov (red.). Zamość: Wydawnictwo Naukowe UMCS. s. 205-223.
- Mironowicz, M. (2019). *Szkoły bractw cerkiewnych na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego w XVI-XVIII wieku*. Białystok: Wydawnictwo Katedry Historii Europy Środkowo-Wschodniej UwB. s. 101-102.
- Mironowicz, M. (2018). *Szkoła bractwa cerkiewnego w Wilnie w XVI-XVIII wieku*. Białystok: Wydawnictwo Katedry Historii Europy Środkowo-Wschodniej UwB.
- Mironowicz, M. (2022). *Zagraniczni wykładowcy pracujący w szkołach brackich w XVI-XVIII wieku na terenie Rzeczypospolitej*. Elpis. 24. s. 52-54.
- Mycko, I. I. (1990). *Ostrożka slovâno-greko-latinsko Akademiâ (1576-1636)*. Kiïv: Wydawnictwo Encyklopediâ Ostrog.
- Mycko, I. I. (1982). *Ukrainskij pisatel'-polemist Vasilij Surazkij – spodvižnik Ivana Fedorova*. „Fedorovskie, čteniâ 1970 g.”. Moskva: Wydawnictwo Rosyjskiej Akademii Nauk, s. 18-23.
- Ogienko, I. (1925). *Istoriâ ukrains'kogo drukarstva. t. I*. L'vov: Wydawnictwo Naukovogo Tovaristva imeni Sevcenki.
- Ostrożskaâ Bibliâ. Sbornik statej*. (1990). A. A. Alekseev (red.). Moskva: Wydawnictwo Akademiâ Nauk SSSR.
- Ptašickij, S. L. (1903). *Ivan Fedorov. Izdaniâ Ostrožskoj Biblii v svâzi s novymi dannymi o poslednih godah ego žizni*. „Pečatnoe iskusstvo”, iūl'-avgust. s. 291-307.
- Taube, M. Olmsted, H. M. (1987). „*Podest' o Esfiri*”: *The Ostroh Bible and Maksim Grek's Translation of the Book of Ester*. „Harvard Ukrainian Studies”. 11(1/2). s. 100-117.
- Žukovič, P. (1901). *Sejmovaâ bor'ba pravoslavnogo zapadno-russkogo dvorânstva s cerkovnoj uniej do 1609 goda*. Sankt-Peterburg: Wydawnictwo Tipografia Glavnich upravljajemich udelov.